

VỀ VĂN BẢN DỊCH THUẬT DẠY Ở TRƯỜNG ĐẠI HỌC VÀ VĂN BẢN DỊCH THUẬT TRÊN THỊ TRƯỜNG

ABOUT THE TEXT TYPES FOR TRANSLATION USED
AT UNIVERSITY AND IN THE MARKET

PHẠM HÒA HIỆP

(TS; Đại học Ngoại ngữ, Đại học Huế)

ĐOÀN THANH TUẤN

(ThS; Đại học Ngoại ngữ, Đại học Huế)

Abstract: This paper reports a study exploring the type texts graduate students are requested to translate in comparison with those requested to translate at university. The paper will first discuss the growing demand for translation in the globalization context in Vietnam. Then it will give a brief description of the translation course at university there. Drawing on the results of the study, the paper will continue to point out the mismatch between what is taught and what is required in the translation market. It will close by identifying and exploring some implications to enhance general graduate employability not only for the translation curriculum but also for any tertiary course in Vietnam.

Key words : Text types; translation; translation market; employability.

1. Mở đầu

1.1. Một thách thức lớn cho các trường đại học ngoại ngữ là làm sao có thể đào tạo sinh viên ra trường có đủ kỹ năng và kiến thức để có thể trở thành các biên, phiên dịch viên chuyên nghiệp. Điều nghịch lý là, trong khi biên dịch đòi hỏi kỹ năng cao thì việc đào tạo ở trường đại học hiện nay dường như chỉ dừng lại việc cung cấp kiến thức lý thuyết về ngôn ngữ cho sinh viên. Bằng cách so sánh các loại văn bản mà sinh viên đã tốt nghiệp thường dịch trong công việc hàng ngày và các loại văn bản mà họ được học dịch tại trường đại học, bài viết này, trên cơ sở phân tích nhu cầu và đòi hỏi của thị trường, đưa ra một số nguyên tắc cơ bản thể tham khảo cho việc xây dựng một chương

trình đào tạo biên phiên dịch hợp lý và hiệu quả cho các trường đại học.

1.2. Theo tổ chức *Allied Business Intelligence*, doanh thu của thị trường dịch thuật năm 2004 đạt 20 tỉ USD. Ủy ban châu Âu thậm chí đưa ra một con số lớn hơn: thị trường dịch thuật đem lại cho thế giới 30 tỉ USD mỗi năm, và tốc độ tăng trưởng của thị trường này là 15-18% trên một năm. *Common Sense Advisory*, một công ty chuyên nghiên cứu thị trường về nhu cầu ngôn ngữ và dịch thuật ước tính thị trường dịch thuật tăng từ 14.25 tỉ USD từ năm 2008 đến 25 tỉ USD năm 2013 (tăng 10.8 phần trăm trong thời gian 5 năm) [Common Sense Advisory, 2013]. Thị trường này chủ yếu tập trung vào các chuyên ngành như kinh tế, thương mại, kỹ thuật, công nghệ thông tin,...

Nhu cầu dịch thuật ở Việt Nam không nằm ngoài xu hướng này. Chính sách mở cửa của chính phủ Việt Nam và việc chuyển đổi sang nền kinh tế thị trường định hướng XHCN đang làm tăng nhanh số lượng tư nhân, liên doanh và đầu tư trực tiếp nước ngoài (FDI), các doanh nghiệp tăng xuất khẩu và nhập khẩu. Cùng với sự tăng trưởng của thương mại quốc tế, việc mở rộng quan hệ quốc tế và sự phát triển của phương tiện truyền thông đại chúng và Internet đã khiến nhu cầu dịch thuật trở nên sôi động hơn bao giờ hết.

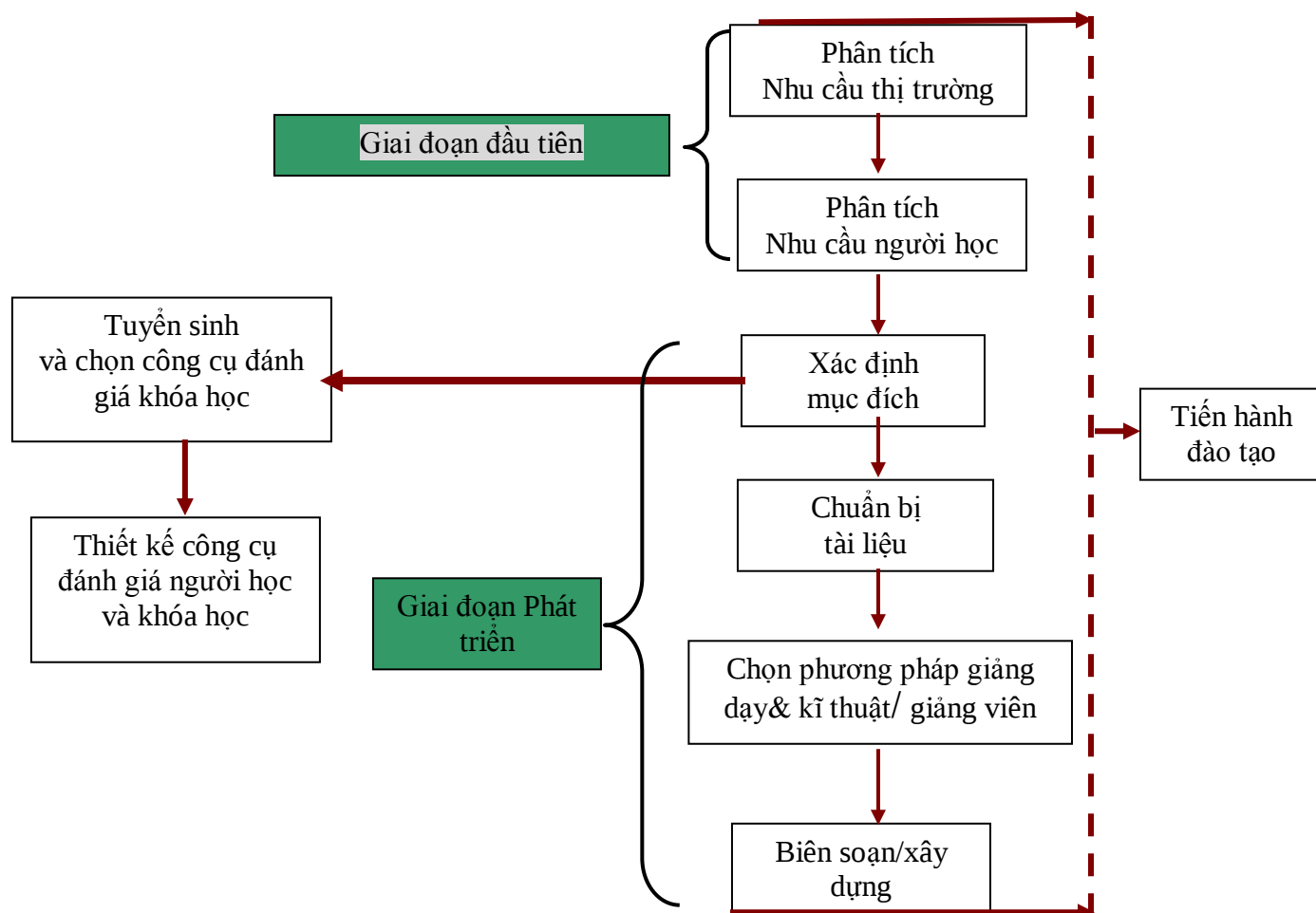
1.3. Nhìn chung đào tạo biên dịch tại trường đại học ở nhiều nước cũng như ở Việt Nam và một số nước châu Á, thường có xu hướng đem lại cho sinh viên những kiến thức lý thuyết về ngôn ngữ, nhưng ít trang bị cho họ những kỹ năng và nội dung cần thiết để có thể làm công tác biên dịch như những nhà chuyên nghiệp [Pym, 2009, Garb, 2001]. Đào tạo biên dịch chủ yếu thường gắn với đào tạo kỹ năng thực hành tiếng, hoặc nghiên cứu một ngoại ngữ và văn hóa [Pym, 2009; Bernardini, 2004]. Ở Việt Nam, theo mô hình truyền thống, thông thường sinh viên được đào tạo dịch thuật một cách không có hệ thống. Phương pháp giảng dạy dịch trong lớp học thường dựa trên phương pháp thử nghiệm và sửa lỗi. Đáng chú là việc thiết kế chương trình giảng dạy dịch thuật ở các trường đại học ở Việt Nam không bám sát với nhu cầu kinh tế và xã hội; nội dung chương trình giảng dạy thường tùy tiện trong, thiên về văn chương [Pham & Tran, 2013]. Người biên soạn chương trình giảng dạy thường không nắm bắt chính xác nhu cầu thị trường và do đó không xác định

được các loại văn bản, các lĩnh vực chuyên môn, các chủ đề, thể loại và phong cách mà sinh viên cần phải xử lý trong công tác dịch thuật của họ sau khi tốt nghiệp [Pham & Doan, 2013; Tran, 2009; Do, 2009]. Điều này ảnh hưởng đến năng lực biên dịch của sinh viên tốt nghiệp. Ví dụ, Tran (2009) trong bài phát biểu khai mạc tại một hội nghị về đào tạo dịch ở bậc đại học tại Việt Nam đã cho rằng, nhiều công ti muốn tuyển dụng sinh viên tốt nghiệp đại học để họ có thể cung cấp dịch vụ dịch thuật có chất lượng tốt. Tuy nhiên, có vẻ như nhiều sinh viên tốt nghiệp từ các trường cao và đại học của chúng ta thiếu khả năng và kỹ năng cần thiết để trở thành một biên dịch tốt [tr. 3]. Cùng chia sẻ ý kiến đó, Do (2009) lưu ý là, cùng với sự phát triển kinh tế quốc gia, nhu cầu cho biên dịch và phiên dịch ngày càng tăng nhưng công tác đào tạo chưa đáp ứng được nhu cầu xã hội. Hầu hết các biên dịch và dịch tốt nghiệp từ các trường ngoại ngữ phải tự nâng cấp trình độ và kỹ năng biên dịch của họ trong quá trình làm việc [tr. 83].

Rõ ràng, điều quan trọng là phải thiết kế một giáo trình biên dịch có thể phát triển kỹ năng và năng lực cho những sinh viên muốn theo đuổi nghề biên dịch sau khi tốt nghiệp.

2. Khảo sát cụ thể

2.1. Garb (2001) cho rằng, việc soạn thảo một chương trình đào tạo biên dịch, giống như bất kỳ các chương trình khác phải được thực hiện theo một chu kỳ có hệ thống hoặc các bước cụ thể. Theo đó, Garb đã phác họa khung soạn thảo một chương trình biên dịch tổng thể như sau:

Quy trình thiết kế và phát triển chương trình biên dịch (Gabr 2000, tr.17)

2.2. Theo quy trình trên, chúng tôi tiến hành khảo sát theo hướng đối chiếu giữa các loại văn bản các sinh viên đã tốt nghiệp thường được các tổ chức và các công ti hợp đồng giao để dịch thuật với những văn bản được giảng dạy trong lớp luyện dịch hiện nay tại Trường Đại học Ngoại ngữ, Đại học Huế, nhằm chỉ ra: (i) Tại trường Đại học Ngoại ngữ, sinh viên khi học môn dịch thường được giáo viên yêu cầu dịch các loại văn bản nào; (ii) Khi ra trường, các cử nhân thường được khách hàng giao cho dịch các loại văn bản nào; (iii) Những khó khăn nào mà các cử nhận gặp phải trong công việc dịch thuật.

- Đối tượng khảo sát gồm có hai nhóm .

Một nhóm gồm 50 sinh viên đang theo học chương trình biên phiên dịch tại trường Đại học Ngoại ngữ Huế. Nhóm thứ hai gồm 50 đã tốt nghiệp, và hiện làm việc tại các trung tâm biên dịch, các cơ quan, ban ngành, các công ty, các tổ chức Phi Chính Phủ (NGO) ở tỉnh Quảng Trị, Thừa Thiên-Huế và thành phố Đà Nẵng, Việt Nam. Các sinh viên này đã hoàn thành khóa học Cử nhân biên dịch tại Trường Đại học Ngoại ngữ Huế.

- Bảng câu hỏi và phỏng vấn dựa trên ba nội dung nêu trên, đó là, các loại văn bản dịch trong trường với tư cách là môn học;

các văn bản dịch ngoài thị trường và khó những khó khăn gặp phải.

- Về khái niệm văn bản, chúng tôi áp dụng cách phân các loại văn bản của Galperin (1981), gồm 5 loại: (i) Văn bản sinh hoạt hàng ngày (colloquial texts), như thư từ cá nhân, nhật kí,...; (ii) Văn bản văn chương (belles-lettres texts), như tiểu thuyết, truyện ngắn, thơ ca,...; (iii) Văn bản chính luận (publicistic texts), như bài báo, thông báo, quảng cáo,...; (iv) Văn bản hành chính/công vụ (official/ documental/ legal texts), như hợp đồng, quyết định, nghị quyết, mẫu đơn,...; (v) Văn bản khoa học (scientific texts), như bài báo hay báo cáo khoa học, biểu đồ, luận văn,....

Kết quả khảo sát :

Thứ nhất, về loại văn thường được yêu cầu dịch dịch ở trường đại học :

Loại văn bản	Số lượng	Tỉ lệ
Văn bản chính luận	37	74%
Văn bản khoa học	13	26%
Văn bản văn chương	11	22%
Văn bản hành chính/công vụ	4	12%
Văn bản sinh hoạt hàng ngày	3	8%

Kết quả này cho thấy, ở trường đại học, sinh viên thường được yêu cầu dịch các văn bản chính luận. Loại văn bản này chiếm 74% trong tổng số các loại văn bản được dạy. Văn bản khoa học và văn chương chiếm lần lượt 26% và 22% trong tổng số các văn bản được sử dụng trong chương trình giảng dạy. Sinh viên hiếm khi được yêu cầu dịch các văn bản hành chính, công vụ và các văn bản sinh hoạt hàng ngày. Các loại văn bản này chỉ chiếm lần lượt 12% và 8%.

Thứ hai, về loại văn thường được khách hàng giao sau khi tốt nghiệp:

Loại văn bản	Số lượng	Tỉ lệ
Văn bản hành chính/công vụ	42	84%

Văn bản chính luận	14	28%
Văn bản khoa học	9	18%
Văn bản sinh hoạt hàng ngày	5	10%
Văn bản văn chương	0	0%

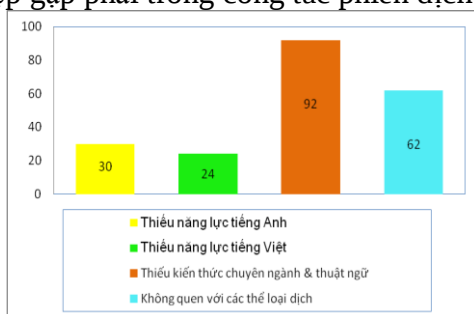
Kết quả này cho thấy, trong công việc biên dịch hiện tại, văn bản hành chính công vụ là loại văn bản mà cử nhân được khách hàng hợp đồng dịch nhiều nhất. Loại văn bản này chiếm 84% trên tổng số tài liệu họ được khách hàng giao; văn bản chính luận chỉ chiếm 28%. Họ cũng hiếm khi dịch các văn bản khoa học (18%) và sinh hoạt hàng ngày (10%). Đáng chú ý là, họ đã không có cơ hội để làm việc với văn bản văn chương.

Thứ ba, có thể thấy có sự bất cập giữa đào tạo dịch thuật và nhu cầu thị trường:

Loại văn bản	Tỉ lệ	
	ở trường đại học	ở cơ quan
Văn bản hành chính/công vụ	12%	84%
Văn bản chính luận	74%	28%
Văn bản khoa học	26%	18%
Văn bản sinh hoạt hàng ngày	8%	10%
Văn bản văn chương		

Bảng trên cho thấy, có sự khác biệt lớn giữa những gì sinh viên được yêu cầu dịch tại trường đại học và những gì họ thường dịch sau khi tốt nghiệp. Trong khi trên thị trường dịch thuật, nhu cầu dịch các văn bản hành chính công vụ là rất lớn (84%), thì các loại văn bản này thường không được chú trọng nhiều chương trình đào tạo dịch thuật tại trường đại học (12%). Ngược lại, trong khi các loại văn bản hành chính /công vụ, khoa học, và văn chương được coi trọng tại trường đại học (lần lượt 74%, 26% và 22%), các loại văn bản này lại thường không phổ biến trên thị trường dịch thuật (lần lượt 28%, 18% và 0%). Rõ ràng, có một khác biệt lớn giữa những gì sinh viên học tại trường đại học và những gì thị trường đòi hỏi họ phải làm sau khi tốt nghiệp.

Thứ tư, những khó khăn mà sinh viên tốt nghiệp gặp phải trong công tác phiên dịch:

Có thể thấy, những khó khăn mà các cử nhân thường gặp phải trong dịch thuật văn bản là do thiếu kiến thức về chuyên môn và các thuật ngữ chuyên môn, cũng như không quen với các loại văn bản chưa được học ở trường. Những khó khăn này được xếp thứ nhất và thứ hai (lần lượt là 92% và 62%). Trong khi đó, sự thiếu năng lực về tiếng Anh và thiếu năng lực về tiếng Việt đứng thứ ba và thứ tư (tương ứng 30% và 24%).

Điều tra theo phỏng vấn cũng cho kết quả tương tự. Thiếu kiến thức chuyên ngành và không quen thuộc với những thuật ngữ chuyên môn là rào cản lớn đối với công tác dịch thuật của các cử nhân. Trên thực tế, 92% cử nhân đối mặt với loại khó khăn này. Nhiều người cho rằng, việc nắm vững ngôn ngữ nguồn và đích là một điều kiện cần thiết, nhưng chưa đủ cho việc hành nghề biên dịch. Bên cạnh việc thiếu kiến thức chuyên môn và khó khăn với các thuật ngữ. Qua phỏng vấn điều tra cho thấy, 62% cử nhân gặp khó khăn trong nghề dịch thuật của họ vì không quen với các loại văn bản.

Thảo luận và đề xuất:

Mặc dù khảo sát của chúng tôi còn có phần hạn chế ở bề rộng, nhưng thiết nghĩ, kết quả nghiên cứu này vẫn có thể được xem là một nguồn thông tin hữu ích trong việc chỉnh sửa hay soạn thảo lại chương trình giảng dạy biên dịch theo hướng tiếp cận được nhu cầu thị trường. Để có được chương trình giảng dạy tốt hơn, cần xem xét các yếu tố sau:

Trước hết, phải thừa nhận rằng tìm hiểu thị trường việc làm là rất khó và đào tạo đại học chính quy không thể bao gồm tất cả các nội dung. Người làm công tác biên dịch phải cần nhiều năm thực hành để có được kinh nghiệm. Tuy nhiên, một chương trình dịch thuật ở bậc giáo dục đại học phải được thiết kế theo cách, mà ít nhất là có thể giúp cho sinh viên về ý thức về bản chất của công việc, những thách thức và nhu cầu của thị trường hiện tại. Sinh viên cần biết về các loại tài liệu và văn bản nào thường được dịch trên thị trường, về các công cụ và nguồn thông tin trợ giúp có thể hỗ trợ tốt nhất các dịch những loại tài liệu này. Nói cách khác, thông tin về nhu cầu thị trường nên trở thành nội dung chính của quá trình dịch thuật tại trường đại học.

Tuy nhiên, nếu chỉ chú trọng nhu cầu thị trường mà không xét đến nhu cầu học tập của sinh viên thì chúng ta có nguy cơ xây dựng chương trình quá lí tưởng, không phù hợp và xa rời thực tế về năng lực ngoại ngữ của sinh viên. Thực tế cho thấy, nhiều sinh viên chuyên ngữ ở năm cuối của đại học vẫn không có được kỹ năng thực hành tiếng cơ bản đủ để giao tiếp thông thường hằng ngày, chứ chưa nói là để dịch thuật. Vì vậy việc bồi dưỡng kỹ năng thực hành tiếng là phần không thể thiếu được trong chương trình đào tạo. Điều đáng chú ý là phải xác định rõ mục tiêu của chúng ta là đào tạo cử nhân ngoại ngữ hay cử nhân biên hoặc phiên dịch. Có phải tất cả các sinh viên đều có thể tốt nghiệp với văn bằng biên dịch/phiên dịch sau 4 năm đại học? Nên chăng chúng ta chỉ tập trung đào tạo dịch thuật cho một thiểu số sinh viên sau khi họ đã một trình độ thực hành tiếng nhất định, thay vì đào tạo đại trà. Song kiến thức và kỹ năng thực hành tiếng chỉ là điều kiện cần mà không phải là đủ cho công tác biên dịch. Người biết thạo ngoại ngữ chưa chắc là người dịch tốt. Bên cạnh khả năng thực hành tiếng rất tốt, người làm công tác biên dịch cần nhiều kiến thức

kỹ như hiểu biết văn hoá, xã hội, thời sự, và kiến thức về công nghệ thông tin như trên đã nói.

3. Kết luận

Bài báo này cho thấy sự bất cập giữa nội dung của một khóa học biên dịch ở trường đại học và nhu cầu của thị trường. Ở cấp độ rộng hơn, bài báo cũng cho thấy sự cách biệt giữa các chương trình giáo dục đại học và thị trường việc làm. Có lẽ, để đào hiệu quả hơn, bước quan trọng ban đầu trong việc đổi mới chương trình giảng dạy là xác định nhu cầu thị trường và xác định nhu cầu học sinh. Tất nhiên không có công thức đóng gói sẵn, phù hợp cho tất cả. Các trường đại học khác nhau trong khu vực có thể có những nhu cầu và ưu tiên khác nhau. Việc thiết kế chương trình và đào tạo biên dịch là một công việc sáng tạo, linh hoạt có tính khoa học cao. Dầu vậy, cần lưu ý những điểm sau khi thiết kế chương trình:

Một là đòi hỏi của thị trường biên dịch: phải nghiên cứu thị trường này đòi hỏi người dịch phải có những kiến thức tổng quát và chuyên ngành cơ bản nào, những kỹ năng gì, kể cả những kỹ năng phi ngôn ngữ.

Hai là sinh viên trước khi được đào tạo nghề dịch thuật phải có những kiến thức, kỹ năng nào. Nói cách khác thế nào là mốc khởi điểm cho người theo học biên dịch.

Ba là, cần xây dựng đội ngũ cán bộ đào tạo có năng lực và đa dạng, biên soạn giáo trình phù hợp và triển khai phương pháp giảng dạy hiệu quả, luôn cập nhật chương trình đào tạo để phù hợp nhu cầu luôn thay đổi của thị trường.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

1. Aula, I. (2005), *Translation training and modern market demands. Perspectives: Studies in Translatology*, 13(2) Available at <http://www.ugr.es/~benjamin/translator%20training.pdf>. Retrieved on 15 October 2008.
2. Bernardini, S. (2004), *The theory behind the practice. Translator training or translator education?*. In K., Malmkjær (ed.) *Translation in*

Undergraduate Degree Programmes. Amsterdam and Philadelphia: Benjamins.

3. Caminade, M. & Pym, A. (1998), *Translator - training institutions*. In M. Baker (ed.), *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. London and New York: Routledge, pp. 280-285.

4. Common Sense Advisory, (2013), *Language service market*:2013.

5. Do, M. H. (2009), *Đào tạo chuyên ngành biên dịch trong thời kì mới: thách thức lớn cho các trường đại học (Training translators in a new era: A Challenge for Universities*, Proceedings of the First Conference on "Translation-Interpretation and Translator-Interpreter Training", Hue University College of Foreign Languages, Hue-31 August 2007, pp. 83-106.

6. Galperin, I.R. (1981), *English stylistics*. Moscow State Linguistics University.

7. Pham, H. H & Doan, T. T (2013), *The relevance of university course for real job practice: The case of translation course in Vietnam*. UDRU Journal of Humanities and Social Sciences Vol. 2 Issue 3: Special Edition.

8. Pham, H. H & Tran, L (2013), *Developing graduate knowledge and skills for the world of work: The case of the translation curriculum in Vietnam*. The Internet Journal of Language, Culture and Society, Issue 36, pp.7-17.

9. Pham, H.H. & Ton, N.N.H. (2009), *Đào tạo chuyên ngành biên dịch trong thời kì mới: thách thức lớn cho các trường đại học (Training translators in a new era: A Challenge for Universities*, Proceedings of the First Conference on "Translation-Interpretation and Translator-Interpreter Training", Hue University College of Foreign Languages, Hue-31 August 2007, pp. 73-81.

10. Pym, A. (2009), *Exploring translation theories*. London and New York: Routledge.

11. Tran, V, P. (2009), *The opening address*. Proceedings of the First Conference on "Translation-Interpretation and Translator-Interpreter Training", Hue University College of Foreign Languages, Hue-31 August 2007, pp. 3-4

(Ban Biên tập nhận bài ngày 15-04-2014)